

A tudós fogalma

Emlékezés Tarnai Andorra

Első ízben adták át az Illyés Archivumban a Tarnai Andor-díjat 2007. február 21-én. A díjat a neves irodalomtörténész emlékére özevge hozta létre, s a MTA Irodalomtudományi Intézete gonozza. A díjat a későbbiekben évente egy kiváló régi magyar, illetve XVIII. századi kritikatörténettel foglalkozó irodalomtudós kaphatja meg (noha jelen esetben éppen egy XIX. századi kritikatörténetet kutató irodalomtörténésznek ítélték oda). Az elismeréssel pénztalomban és Tarnai Andor-plakett jár. Alább az első díjazott köszönő és emlékező beszédét közöljük.

Különös, alig hihető öröm, hogy nekem ítélték az újonnan alapított Tarnai Andor-díjat. Neve olyan szellemi örökséget hordoz, amilyennel tiszteltre méltóbbat nemigen ismerek szakmánk utóbbi évtizedeiben. Harminc évvel ezelőtt ért az szerencse, hogy fiatal külső munkatársként bekerülhettem az Irodalomtudományi Intézet kritikatörténeti csoportjába, amelyben Tarnai vezetésével számos nemzedék képviselői dolgoztak együtt, hogy végül ki-ki megírja a maga kötetét az általa szerkesztett *Irodalomtudomány és kritika* könyvsorozatba. Noha vitavezetőként finoman háttérbe húzódtam, s az által irányított, művészi, hogy látszólag nem irányított, igy is (vagy éppen ezért) életre tudott kelteni valamit, ami a halála óta egyre jobban hiányzik: olyan tudományos közösségi szellemet, amelyben a szemlélet különbözőek nem kizáróitódíshoz vezetnek, hanem kölcsönösen megszívlelt eszmésszerűkhez és az egyéni teljesítmények nagyvonalú méltánylásához. Mire az én kötetem 2004-ben megjelent, már tíz éve elbúcsúztattuk őt a lovasi temetőben, neve rendre gyászkerete került a sorozat újabb darabján, ahogy két évtizeddel korábban Szauer József, de ösztönzést továbbra is mindannyian éreztük. Korompay H. János, majd Szabó Mihály az ő emlékének ajánlotta kötetét, én meg örökké fájlanul fogom, hogy nem tudhattam meg, mit gondolt volna a párbeszédéről, amelyet az *Egy nemzeti tudomány születése* lapjain a nézetével folytatok. Életre szóló ajánlások, hogy inspiráló egyetemi tanáram, Ruttkay Kálmán, Németh G. Béla és Mezei Márta után pályakezdeként még jó ideig nála dolgozhattam. Megtiszteltetés, hogy 1988-ban vele párban lektorálhattam Szabó László és Szabó C. Zoltán *Kis magyar retorikáját*, s ma is elborzaszt, ha megpillantom, hogy belső címlapján az ábécésorrend szerényebből nevem az övé fölött díszleg. Bennem ugyanis régóta fogalomná vált az a név, mégpedig egyik alapfogalmammá, amelynek érvényét az ő életműve, személyes sorsa és lassanként megérteni vélt tudói magatartása mindmáig szavatolja. Úgy érzem, a róla elnevezett díj megalapítása a legjobbkor történt, mert erre a fogalomra szakmai életünknek ma ismét nagy szükség van, talán nagyobb, mint halála óta bármikor.

Valahányszor kézbe veszem egy-egy munkáját, köztük a legnehezebb időkben írtakat, mindig elámulok, hogyan tudhatott olyan körülmények közt ilyen szintű életművet letenni az asztalra. Igaz, bene vixit, bene qui latuit: feltűnés nélkül, ha kellett,

rangrejtve dolgozott. Kevesen tudták, hogy a *Batsányi János összes művei* két szerkesztő nevével jegyzett első három kötetét, a versek (1953) és tanulmányok (1960, 1961) mintaszere kritikái kiadását nagyrészt egyikük, azaz ő rendezte sajtó alá. Még kevesebben vehették észre 1969-ben, hogy a Modern Filológiai Füzetek sorában megjelent *Extra Hungarum non est vita...* vékonyka kötetét milyen egyszerű kismonográfiát rejti; egyetlen számottevő recenzió jelent meg róla (jegyezzük meg halásan: Szörényi László tollából), pedig Bfró Ferenc 1985-ben joggal írta, hogy e korát megelőző könyv „egy szőlés genézisnek tisztázása ürügyén a XVIII. századi Magyarország ideológiatörténetének olyan mozzanatára világít rá, amelynek mélyebb tanulságaival még mindig nem nézett igazán szembe a kutatás”. Az már viszonylag hamarabb kiderült, hogy mennyire alapvetőek a magyar irodalomtörténet-írás kezdeteiről szóló nagy tanulmányai, amelyekkel nemrég fontos posztumusz kötetbe gyűjtve publikált kiváló tanítványa, Kecskeméti Gábor. Csak főművéről, „*A magyar nyelvzet írni kezdik*” – *Irodalmi gondolkodás a középkor*

Magyarországon című monográfiáról (1984) tudhatunk azonnal, hogy sokáig viszonyítási pontként fog szolgálni; Vizkelety András már 1985-ben az avatottak közmegegyezésére hivatkozhatott, amikor az *Irodalomtörténeti Közleményekben* azzal kezdte recenzióját, hogy ez a könyv „kétségkívül új korszakot jelent a régi magyar irodalomról alkotott ismereteink terén”. Ehhez képest Tarnai, rá jellemző módon, azt írta előszavában, hogy kutatásait akkor tartaná sikeresnek, ha könyve rövidesen elavulna!

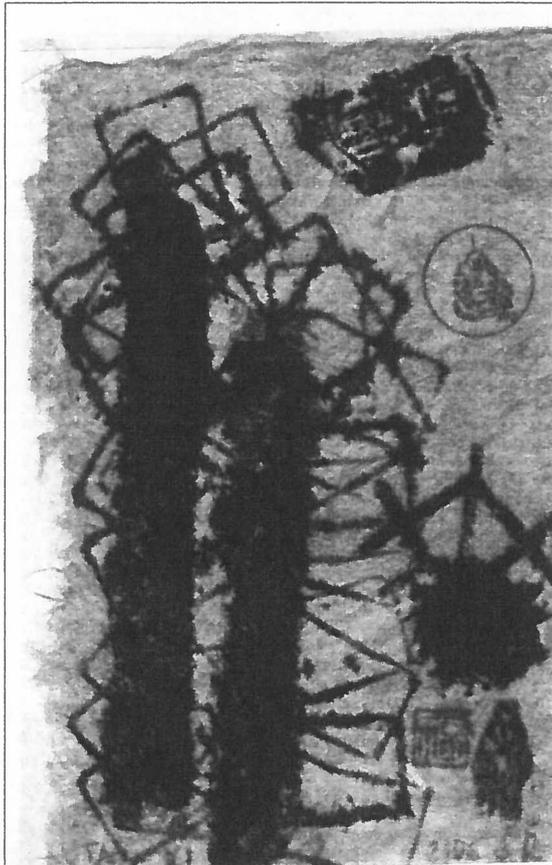
Szakmai és emberi értékeit kiállt az idők próbáját, s nem akármilyen időkét. Hagyományos filológus szak tudására ma is felnéznek, amikor az ilyesmit egyes körökben már divat mellőzni, amellet erkölcsileg is tisztelő, amiért 1949-től egy évtizedet inkább a Országos Széchényi Könyvtárban dolgozott, mintsem előnyösebb pozíciókért elveit feladta volna. (Szerencsére épp a kéziratárban talált fedezéket: a régi irodalom kutatójának eszményi búvóhelye.) Szeme se rebent, ha beszélgetéseink során a rosszemlékű korszak érdemtelenné kezdeményezettjei netán szóba kerültek, méltatlankodás helyett sietett diplomatikusan témát váltani; műveiben viszont nem idomult hozzájuk, s nem az ő nyelvével beszélt. Mindennapi beidegződéseinek persze nyomot hagyott a korszak, amely az *Egy mondat a szarnokságról* kísérlettel tanúsága szerint tüzzel-vassal oktatót a „minden hiában” reménytelenségére. Még mindig sztoikus egykedvűséggel vette tudomásul, ha közel

érezte a láthatatlan fát, melyet nem lehetett áttörni. „Mit tudsz csinálni?” – kérdezte ilyenkor rezignáltan, hanghordozásával sejtetve, hogy nem sokat, úgyhogy ne pazaroljunk rá energiát, hanem (ez volt a tanítás ki nem mondott, de fontosabb része) dolgozzunk inkább azon, amin éppen lehet. Az 50-es években rögzülhetett benne az epiktetosi különbségtétel a között, amit megváltoztathatunk, illetve amit nem. A 70-es, majd 80-as években a fal talán megszébb volt már, mint ő hitte, s tudományos presztízisének latba vetésével olykor többet is elérhetett volna, de inkább nem kísérletezett. Ma már úgy látom, valamennyire talán még ebben is igaza volt; a vérebé ivódott óvatosság sok mindenben korlátozta ugyan, s ezt olykor tudományaszakmai ügyei is nyilván megsínyleték, de önkorlátozása végül olyan életművet eredményezett, amely akkoriban nem jöhetett volna létre folytonos, nagyrészt meddő csatározások közepette.

Szinte látom, ahogyan ül közöttünk, cigarettafüstjébe burkolózva, hallgat, mosolyog, s titkon elvezi, hogy a fiatalok bontakoznak. Mindegy, egyelőre nekünk látszott, formában jellegzetesen hasonlított: testi soványasága, néhány karcsú kötet, még írásainak stílusa is őrzött valamit az ő, mondhatni, egyetemes szikárságából. Semmi fölőslég, cifrázat, hivalkodás vagy öntetszelgés, csak hasznos teher. Ugyanakkor nála mindezt nem a kényeseres aszkézis örömtelen életidegensége lengte körül, hanem az egykori Eötvös Collegium szabad és felszabadító levegője. Nézzük meg példaként az *Extra Hungarum* egyetlen mondatát, melyen egyébként tanítványi lehetne, hogyan kell sokatmondó tömörséggel, jellemzően és elegánsan bevezetni egy nagy horde-rejű idézetet: „Jakob Friedrich Reim-

mann, evangélikus pap, Leibniz és Christian Thomasius nagy tisztelője, a német nemzet kultúrájának a nyugati szomszédokkal szemben elszánt védelmezője, Pierre Bayle támadója, hivatása szerint könyvmoly, életformájában hamisítatlan kispalotya, 1708-ban ezt írta a magyarokrók: „Wer kan mir de Scriptur et Scriptoribus Hungaricis eine Nachricht geben?” Emléksünk, e szónoki kérdés után jön Reimmann figyelmező válasza, miszerint senki nem adhat hírt magyar szerzők jelentős műveiről, a magyarok ugyanis mindig többre tartották a jó lovakat és fényes kardokat az érdekes könyveknél, s ez a kitétel serkentő majd tudós cáfolatára vagy másfél évszázad óta a magyar irodalomtörténeti munkák szerzőit. De miről is szól Tarnai első pillantásra igénytelenül tárgyyszerű mondata, Reimmann korabeli beszédhelyzetének összefoglalásán túl, vagyis miről szól még, közvetve és kimondatlanul, miről szól előzőekben adagolt ismeretközlésével, áttekinthető szerkesztésével, könnyen felvehető ritmusával, biztos retorikai érzékekkel kíséltetett, de épp időben érkező állítmányával, s főként az egészbe szőtt észrevételei belefoglat, kedves humorú lexikonikk-paródiájával? Számomra mintha ugyanazt üzném, amit hajdan Bandi egész lénye, minden szava és gyakran még beszédesebb csönje sugallt, azaz hogy keressük meg saját feladatunkat, barátain, aztán meg csináljuk a dolgunkat tőlünk telhetően jól, a legszerényebb részmunkát is komolyan véve, és ebből soha, semmiért ne engedjünk, mert a hivatás kötelez, tálentumainkkal egyszer majd el kell számolni, egyébként pedig történejk bármí, fogadjuk nyugodt szívvel, hallgassunk és mosolyogjunk.

Dávidházi Péter

Aki kiömlik, megtelik

Świerkiewicz Róbert képes meditációja a taóról

„Ha előtte megyünk, nem látjuk az ábrázatot. Ha utána járunk, nem látjuk a hátát. És mégis megtalálta az utat az, aki Tao'nak ősrégi bölcsessége szerint él.”

Az idézet, akárcsak írásom címe és az abban szereplő többi taóval kapcsolatos szöveg a Farkas Lorinc Kisdó 1993-ban megjelent *Tao Te King* című kötetéből származik. Świerkiewicz Róbert *Tao Tamulmány* (szám szerint 21-ben) győ-

nyörködve kézenfekvő volt számomra, hogy a *Tao Te King*ből kiválasztott szövegek szerint gondolkozva követem a képzőművész lapjai láttán keletező érzéseimet. A nagyrészt préselt, merített papírra felvitt pecsétek és rajzok, festett jelek egy olyan művész lelkéről, tudatvilágáról vallanak, aki a semmi háttérán jár, vagy arra a kirándulásra dresszírozza készíti fel önmagát. A semmi persze itt a minden tömő-

rítésének, megérzékelésének vágya révén jelenik meg előtte és a rajta kívül álló néző előtt. Beavatódott érzékeink tapasztalata vagy illúziója, érzékenységed dönti el az élményedet. Nem bízhatok a szememben. Hogy miért? Olvassd el újra a fenti idézetet.

„Magamra vagyok hagyva szerényességemben, mert nem óhajtok feltűnni.”

Ha valaki figyelmesen nézi végig Świerkiewicz *Tamulmány*ában szereplő képeket, nem tud megszabadulni attól a bizsergető érzéstől, hogy valamiféle szerezpserét tapasztal a papír, a képeket viselő felület és az arra felhordott jelek között. Normális körülmények között többnyire ezek a jelek és ezek megteremtésének festészeti minősége határozza meg a műtárgy besorolásának jellegét, esztétikai értékét, és ennek alapján értékeljük a művész szándékát. Most azonban a néző (legalábbis én) legszívesebben egy kendővel vagy más alkalmas eszközzel letörölné a jeleket, ábrákat a merített szűz anyagról, ami a fehér papírlapon nehezékedik, mert úgy érzi, hogy ezek a felszint képviselik, az útkeresés stációi, takarják a lényegét – függetlenül attól, hogy szakmai szempontok szerint milyen lett a minőségük. Świerkiewicz, a kezével megtárogatott meditációja közben, túllépett a művészi önkifejezés lehetőségein. „A Tao nem fényes fent és nem sötét lent. / A Tao tevékenysége határtalan, de meg nem nevezhető. / Amikor Tao magából kilép, ugyancsak magához tér vissza. / Ez kifürkészhetetlen titok.”

„A látható természet külső megnyilatkozása a láthatatlan Taonak. Tao megismerésére csak a teljes megüszült lélek juthat. ...A láthatatlan Tao és a látható természet tulajdonképpen egyetlen egy fényes létező.”

Látható-e ez az egység Świerkiewicz Róbert képein? Válaszom: Świerkiewicznél azonban a képein fellelhető törekvések sokkal inkább meditációs jellegűeknek értem, semmint festőművészetieknek. Helyesebben: még inkább érzem azoknak. „Tao szelleme átjárja az egész szemmel látható világot. Ebből csak az következik, hogy a mindenségnek fontos cefja kell hogy legyen.” Úgy legyen.

Antal István

Az Alexandra PÓDIUM 9. heti ajánlója

(Nyugati tér 7.)

☐ február 23., péntek, 19 óra
Lora – Beszélgetés Herendi Gábor rendezésével, új filmjéről. Az est házigazdája Csáki Judit

☐ február 24., szombat, 17 óra
Az én íróim – írók színesművésztől. Bálant András színművész beszélgetése Závrada Pál íróval
19 óra – A Régi Idők focijátói a Noé bárkáján – vendégeink Sándor Pál rendező és Garas Dezső színművész

A beszélgetést Gréczy Zsolt vezeti
☐ február 25., vasárnap, 17 óra
Afróki Róbert vendége Ráikó Szilvia operanékeső

☐ február 27., kedd, 19 óra
Kovács Géza, a Nemzeti Filharmonikusok főigazgatójának vendége Tokody Nono operanékeső

☐ február 28., szerda, 17 óra
Szellel – idézés. Karinthy Ferenc Szellel-idezés c. könyvének megjelenése kapcsán az író falánál, Karinthy Mártonnal Kőrössi P. József beszélget

☐ március 1., csütörtök, 19 óra
Az én íróim – írók színesművésztől. Rátóti Zoltán színművész beszélgetése Háty János íróval